HANÎF

(ataların müşrik ve akıl dışı geleneklerine,
muhafazakârlığa karşı çıkan)

Kur'an-ı Kerim'de 10 yerde tekil, 2 yerde de çoğul halde (hunefa) geçen bu kelime, hem bütün müminlerin hem de Hz. İbrahim'in sıfatı olarak kullanılmaktadır.

Esasen İbranice bir kelime olan hanîf, atalar dinine ve atalar geleneğine aykırı davranan zındık, sapık demektir. Kur'an, müşrik anlayışın kötülemek ve dışlamak için kullandığı bu tabiri, tarihin önünde tersine çevirerek, doğrunun ve iyinin savunuculuğunu yapma uğruna kahra ve zulme uğramış yaratıcı ruhları ödüllendirmek üzere, onların onur unvanı yapmıştır.

Yani Kur'an, şunu demektedir: Yaratıcı-hamleci ruhlara yapmadığını bırakmayan ve onları sapıklık, geleneklere saygısızlıkla suçlayan müşrik zihniyetlerin olumsuzluk aracı yaptıkları ad ve unvanları, birer onur belgesine dönüştürerek büyük ruhları ödüllendiriyorum. Bu ruhların başında Hz. İbrahim gelmektedir. O, akıl dışı, sapık, vicdansız geleneklerin, ata kabullerinin tümüne karşı çıkmış, hatta bu kabullerin taşıyıcısı olduğu için babasına bile karşı çıkmış ve bu yüzden ateşe atılacak kadar ağır işkencelere maruz bırakılmış en büyük hanîftir.

Hanîfin kökü olan hanef, karanlık ve sapıklıktan doğruluk ve aydınlığa yönelmek anlamındadır. Bu yönelişi gerçekleştirene hanîf denir. Kur'an ve ona bağlı olarak İslam literatürü hanîfliği, yaradılış düzenine aykırı gidişlerden yüz çevirip dosdoğru olana yönelmek şeklinde mânâlandırıyor:

"Sen yüzünü, bir hanîf olarak dine, Allah'ın, insanları üzerinde yarattığı fıtrata çevir. Allah'ın yaratışında/yarattığında değiştirme olmaz. Doğru ve eskimez din, işte budur. Fakat insanların çokları bilmiyorlar." (Rum, 30)

Yaradılış bazen fıtrat, bazen de hanîfilik olarak tanıtıldığına göre, fıtratla hanîfiliğin aynı anlama geldiklerini söyleyebileceğiz. Kur'an'ın, fıtratı bir din olarak tanımlayan ayeti, dolaylı bir şekilde hanîfilik kavramını da tanımlamaktadır. Adı geçen ayet (Rum, 30) fıtrat dini ile hanîflik arasında çok yakın bir ilişkinin, hatta bir örtüşmenin varlığını açıkça göstermektedir.

Hanîfiliğin Kur'an'da adı geçen en eski temsilcisi, Hz. İbrahim'dir:

"İbrahim ne bir Yahudi idi ne de bir Hristiyan. O, sadece hanîf bir müslümandı/AIIah'a teslim olandı. O, müşriklerden değildi." (Âli İmran, 67)

"İbrahim dedi ki, 'Ben bir hanîf olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Müşriklerden değilim ben." (En'am, 79)

Hz. İbrahim, tevhit dininin azim sahibi (ulül azm) büyük bir peygamber sıfatıyla temsilcisi bulunmanın yanı sıra, hanîfliğin aile çapında (iki oğlu ve karısı ile) ilk mümessili olma şerefini de taşıyor. Gerçekten de, onun torunları, ilahî iradenin hedefe vardırılmasında seçkin bir kadro olarak hizmet gördüler... Kur'an, Hz. İbrahim'in bu aile çapında temsil durumuna işaret etmektedir:

"Allah; Âdem'i, **Nuh**'u, İbrahim Ailesi'ni, İmran Ailesi'ni seçerek âlemlere üstün kıldı." (Âli İmran, 33)

İslamiyet'in ortaya çıktığı sıralarda Arap Yarımadası'nda Hz, ibrahim'in yolunu ve tavrını izleyen ve putlara tapmayan bir grup vardı. Bunlara Hanîfler deniyordu.

Hanîfliğin son ve en mükemmel temsilcisi, Hz. Muhammed'dir. O, bu gerçeğe, bir sözünde şöyle değiniyor: "Ben; hanîflik, hoşgörü ve kolaylık peygamberi olarak gönderildim."

FELSEFÎ BOYUT

Hanîflerin, yani Kur'an müminlerinin mücadele etmesi gereken temel belaların başında, geleneğin dinleştirilmesi yani ecdatperestlik veya 'muhafazakârlık' gelmektedir. Böylece hanîflik, mevcudu ilahlaştırmayı, yeniye göz açtırmamayı egemenliğinin olmazsa

olmazı gören zihniyetlere karşı çıkışın yolunu açan idrakin metafizik temelidir.

Ecdatperestliğin, namıdiğer muhafazakârlığın esasını değişmeye tahammülsüzlük oluşturduğuna göre, hanîfliğin esasını da sürekli değişme, yeninin peşinde koşma oluşturacaktır. Hepimiz biliriz ki aydınlanmanın esası da budur.

Batı'da, aydınlanmanın önemli filozoflarından biri sayılan Hegel (ölm. 1831), Doğu'nun kör-topal kalmasının sebeplerinden birinin de muhafazakârlık diye anılan yeniye karşı çıkış, yeniye hayat hakkı tanımamak olduğunun altını çizmekte ve bu yaptığıyla âdeta onlarca Kur'an ayetini tefsir etmektedir. Bu eserde de birkaç kez söylediğimiz gibi, Kur'an, muhafazakârlığı, ecdat kabullerini dokunulmaz kılmayı, şirkin temel belirtilerinden biri saymakta ve müminlerini 'hanîf olmaya, yani, muhafazakârlık prangalarını parçalamaya, sürekli yenilenmeye, bizzat onun tabiriyle 'her an yeni bir iş ve oluşta olmaya' (Rahman, 29) çağırmaktadır,

O halde, hanîf olmak veya muhafazakâr olmamak, 'töresel ve alışılmış olanı ilkeleştirmemek'tir. Bizzat Hegel bu tanımı kullanmakta ve buradan hareketle, Doğu'yu, âdeta devrimci bir Kur'an mümini gibi (örneğin bir Muhammed İkbal gibi), şu yolda eleştirmektedir.

"Asya'da ilke, töresel olandır. TÖreseUik bireyin içine işi em istir. Ve töresellik zamanla biieyjn özgür iradesi gihi algılanır »İmustur. . . ." (Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm,* 117)

Alışılmışa aykırı düşünme konusunda, bir başka aydınlanmacı filozofun, Nietzsche'nin söylediklerine gelince, onun bu konudaki sözü hanîfliğin tanımı gibidir. Nietzsche (ölm. 1900), özgür düşünceli bireyi tanımlarken kullandığı cümlede şöyle diyor:

"Özgür düşünceli kişi; kökeni, çevresi, toplumsal konumu ve görevi ya da dönemin egemen görüşlerinden dolayı kendisinden beklenenden değişik düşünen kişidir." (Nietzsche'den naklen Kula, age. 523)